
'ŞEHİR BELKİ DE BİR AĞAÇTIR': FİZİKSEL DOKUNUN BELİRLEYİCİSİ OLARAK KENTSEL AĞAÇLAR

Duygu Cihanger

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
duygu.cihanger@gmail.com

'Çınaraltı meydanları' bir çok kentsel ve kırsal yerleşimde karşımıza çıkan, yaşlı ve/veya ulu bir ağacın tanımladığı, çoğunlukla kamusal kullanımlara açık ve de kamu yapıları ile çevrelenmiş mekanlardır. Bu tipoloji içinde tartışılacak meydan örneklerinin analizi ile morfolojik açıdan dikkat çeken karakteristik nitelikler saptanabilir. Nitekim, yaşı yüzyılları bulan çınar ağaçları ve yakın çevrelerinde yarattıkları meydanlar, Türkiye'de birçok küçük yerleşimin fiziksel dokusunun adeta merkezinde yer almakta ve çevre doku bu odak alana referansla biçimlenmektedir.

Söz konusu çalışma ise, Türkiye'de 'Çınaraltı Meydanı' tipolojisi içerisinde yer alan bir dizi örnek üzerinden yapılan morfolojik analizleri içermektedir. Bu çözümleme, doğal öğelerin farklı fiziksel bağlamlarda kentsel biçim üzerindeki belirleyici etkisini vurgulamaktadır. Bu yönüyle çalışma tipolojik yazını içerisinde mekan üreten/yaratan ağaçları doğal bir 'kentsel' birim olarak ekleyerek yazına özgün bir yaklaşım önerisi getirmektedir. Çalışmanın savı bu nitelikteki ağaçların yalnızca bir peyzaj ögesi olmalarının ötesinde kentsel doku oluşumu süreçlerinde etkin (yer yer baş) rolleri olduğudur.

Çalışma, görgül çözümlemesini İnkaya (Bursa), Kaynaklar (İzmir), Gölyazı (Bursa) ve Yalvaç (Isparta), çınaraltı meydanları örnekleri üzerinden kentsel yapı (strüktür) ve örüntü alt başlıklarında yapmaktadır. Analiz sonucu ortaya konulan tipolojik farklılaşma, nirengi niteliğindeki ağaçların farklı kentsel yapı ve doku oluşumundaki farklı nitelikli doğurucu etkisini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent Tarihi, Kentsel Doku, Kent Ağaçları, Çınaraltı Meydanları

1. Giriş

Christopher Alexander 1965 tarihli "*City is Not a Tree (Şehir Bir Ağaç Değildir)*" çalışmasında 'ağaç' kelimesini dalları, gövdesi olan gerçek bir ağaç olarak değil, soyut bir kavram olarak kullanır. Doğal ve yapay olarak ikiye ayırdığı şehirlerin kentsel biçimlerini ve sistemlerini tartışırken, açık toplumlarda şehirlerin artık geleneksel toplumlardaki gibi basit ilişkilere ve dolayısıyla da fiziksel yansımalara sahip olmadığını belirtir. Şehircilik yazınında sık sık anılan bu kavramsallaştırma, Hatay 'ın Hıdırbey Köyü'nde bulunan Musa Çınarı ve çevresi ile tesadüfi

bir karşılaşmanın sonrasında daha farklı bir algıyı doğurmuş ve bu çalışmaya temel oluşturmuştur.

Çınarın uzun yıllardır adeta mühürlediği mekanın özgünlüğü ve gücü özellikle tarihsel ve kültürel açıdan oldukça dikkat çekiciydi. Nitekim, rivayete göre 1200 yıl önce Musa Peygamber asasını bugün ağacın olduğu yere saplamış ve asa yeşererek bir çınar ağacına dönüşmüştür¹. Ancak, Musa Çınarı ve meydanı, bugün köyün fiziksel dokusunda bir odaksal toplanma alanı ve nirengi niteliğinde bir yere de sahipti (Resim 1-2). Bu çınar ve meydanı ile olan karşılaşma ve öncül sorular sonrasında çalışma kentsel planlama ve tasarım alanında yaygın olarak kabul edilen ağaçların estetik, doğal varlık veya bezeme-süsleme araçları olmaları ötesindeki rollerini sorgulamaya başlamıştır.

Resim 1. Çınarın Konumu

(Kaynak: Kişisel Çizim 2015)

Resim 2. Musa Çınarı – Hıdırbey Köyü

(Kaynak: <https://www.flickr.com/photos/galpay/3951260914>)

İlk olarak, Türkiye'de hemen hemen her yerleşim yerinde karşımıza çıkan ve Çınaraltı Meydanları olarak anılan bu kentsel düğüm noktaları bir fiziksel doku için ne anlama gelmekteydi, estetik görüntülerinin ve tarihi-kültürel değerlerinin ötesinde şehrin gelişiminde nasıl bir rol oynamaktaydı gibi sorular ortaya atılmıştır. Çoğunlukla ulu ve yaşlı bir ağacın gölgesi ve yakın çevresini içeren ve çeşitli kamusal kullanımlara mekan sağlayan bu tür örnekler, kimi zaman ağacın görkemi kimi zaman da görmeye alışan gözlerin sorgulamaz bakışlarından göz ardı edilmiş olabilir miydi? Musa Çınarı örneğinde, oldukça özgün mekan yaratan çınar ve çevresinin yerel halkı ve ziyaretçileri kendisine çeken bir varlık olmanın yanı sıra fiziksel yerleşimin alt düzenini etkiler görünmekte ve kırsal bir alanda yarattığı odak ile kentliliği çağrıştırmaktaydı.

Bu noktadan yola çıkarak, doğal bir eleman olan ağaçların fiziksel tipoloji ve örüntü oluşturmalarına dair tarih, çevre, fizik ve yer yer psikoloji boyutlarında yapılan tartışma sonrasında Türkiye'de Çınaraltı Meydanı tipolojisi içerisinde yer alan bir dizi örnek üzerinden morfolojik analiz yapılmıştır. Bu yönüyle çalışma tipo-morfoloji yazını içerisinde konumlanırken, aynı zamanda ona doğal eleman merkez alan özgün bir yaklaşım önerisi getirmektedir. Seçilen Çınaraltı meydanları, ağaçların varlıklarıyla kentsel dokunun gelişimine

yön vermiş olduğu tahmin edilen Inkaya (Bursa) , Kaynaklar (İzmir), Gölyazı (Bursa) ve Yalvaç (Isparta) Çınaraltı Meydanları örnekleri olmuştur.

1.1. Mekan ve Ağaç

Ağaçların mekandaki varlığı tarihsel, kültürel, fiziksel, doğal ve psikolojik anlamlarda farklı okumalarla değerlendirilebilir. Çalışmanın konusu olan tekil ağaçların kentsel mekan örüntüsündeki önemi adına örnekler en eski yerleşimlerde dahi görülmektedir. Bu anlamdaki izler, günümüze ulaşan bir çok antik yerleşimde takip ediliyor olsa dahi yine de kesin bir sonuca varmak ve tarihsel gerçekliğini kanıtlamak oldukça zordur. Ancak 1922 yılında Sir James George Frazer tarafından yazılan çeşitli antik toplum ve medeniyetlerin dinleri, geleneklerini karşılaştırmalı olarak incelediği "*The Golden Bough* (Altın Dal)" kitabında antik bir metropolis olan Roma kentinin kalbini anlatırken şu cümleleri kurmaktadır:

"Roma'daki günlük yaşamının yoğun ve hareketli merkezi Forum'da kutsal bir incir ağacı dururdu. İnsanlar, Romulus'a atfedilen bu ağaca imparatorluğun son günlerine kadar taptı."
(Frazer, 1922, 89-90)

İnsanlar ve ağaçlar arasındaki derin ilişkiler bugün modern kentler de dahi, farklı biçimlerde de olsa kendini göstermektedir. Unutulan ya da günlük hayatın içerisinde bilinmeden uygulanan ritüellerden kimisi bu koparılamaz ilişkinin izlerini taşır. Yeni yapılacak bir evin temelini atmadan önce ya da yeni bir eve taşınmadan bahçeye 'ev ağaçlarının' dikilmesi, dilek ağaçları ve çeşme başlarındaki ulu ağaçlar bu duruma örnektir. Bu sebeple, günümüz kentlerinde plancı ve tasarımcıların ağaçları yalnızca bir doğal ya da süsleme elemanı olarak görmemeleri gerekir. Ağaçlar kentsel mekanda bir çok psikolojik, sosyal ve kültürel ihtiyaca da cevap verebilir. Dwyer (1993, 13) ağaçların gelenekler ve sembolizmle ilintili olmalarının yanı sıra, kentlilerin bir çok psikolojik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına da cevap verdiklerinin planıcılar ve kent yöneticileri tarafından dikkate alınması gerekliliğini belirtir.

Kentsel tasarım açısından bakıldığında ise Arnold (1993) kentsel açık mekanlarda ağaçların tasarım niyetlerini gerçekleştirecek bir amaç doğrultusunda kullanıldığında mekan tanımlayabilme potansiyeli olan ögeler olarak tanımlamaktadır. Ona göre kentsel açık alanlarda mekan tanımlamak için akla ilk gelen yapı elemanlarının yanında ağaçlar da mekan yaratmak, tanımlamak veya mekanları güçlendirmek için kullanılmalıdır (Arnold, 1993,44).

Ağaçların mekan ve insanlar arasında kurduğu farklı boyutlardaki bu bağlar, Çınaraltı Meydanlarının varlığının önemi ve nedeninin altını çizmektedir. Bir çok yerleşimde kamusal alan yaratan bu meydanlar, salt tarihsel ya da kültürel değil aynı zamanda sosyalleşme, bir araya gelme ve vakit geçirme işlevlerini de beraberlerinde getirmektedirler. Diğer bir deyişle, çevrelerinde oluşan özgün kentsel dokunun yanında insanlar için ifade ettikleri derin anlamlar sebebiyle de önemlidir.

1.2 Anadolu'da Tarih, Ağaç ve Mekan

Ağaçlarla ilişkili inanış, mitler ve bunların toplumların ve bireylerin yaşam mekanlarına etkisinin izleri oldukça eski ve fazladır. Örneğin Türklerin yaratılış destanlarında ağaç sembolü sık sık kullanılır. Oğuz destanında Oğuz Kağan bir ağaç kovuğundan doğduğu, Uygur destanında da insanların ağaçtan geldiği anlatılır. Gerçekte insanlığın ilk mekânı olan doğada

karşılaştığı en etkileyici canlılardan olan ağacın bu tür dini, tarihi ve mitolojik konularda ana özne olması şaşırtıcı değildir. Nitekim günümüzde dahi Anadolu'da binin üzerinde ağaçla ilgili ritüel ve inanış olduğu tahmin edilmektedir (Ergun, 2004).

Günümüze taşınan önemli Çınaraltı Meydanları ise genellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemine aittir. Bu sebeple günümüz kentlerinde bu tür meydanların ve ağaçların kentsel dokuya etkilerini incelemeyen önce tarihsel olarak bu medeniyetlerin yerleşik hayat ve ağaç figürü arasında kurdukları bağa kısaca göz atmak gerekir. 1071 Malazgirt Savaşı ve Türkler'in Anadolu'ya girişini takip eden dönemde, Anadolu'ya yayılmak ve yerleşmek amacıyla yapılan gezilerde, erenlerin belirli noktalara ağaç diktiği söylenmektedir. Bu ağaçlar gelecek olan halkın çevresinde yerleşeceğini gösteren işaretler olarak tanımlanabilir. Osmanlı Dönemi'nde ise Çınaraltı Meydanları sayısı oldukça artmıştır. Bunun sebebi, imparatorluğu müjdeleyen rüyasında, kurucu Osman Gazi'nin dalları üç kıtaya yayılan bir çınar ağacı gördüğüne inanılmasıdır.

Resim 3. Çınar Ağacı ve Küçük Meydan

(Kaynak: Cerasi 1985, 45)

Resim 4. 18.Yüzyıl Çınar Ağacı ve Dinlenme Alanı - Büyükdere

(Kaynak: <http://maps.turkishpostalhistory.com/index.php/Gravurlerim/Pertusier>)

Halkın büyük çoğunluğunun köylerde yaşaması, tarımla uğraşması ve de bu müjdecî rüyanın etkisiyle imparatorluk boyunca çınar ağaçları ve mekanlarına değer verilmiştir. Çınar ağaçları başta olmak üzere bir çok büyük gövdeli ve uzun ömürlü ağaç yerleşim yerlerinin merkezlerinde, cami önlerinde insanlara korunak sağlamış, toplanma mekanı yaratmış, kısacası kamusal mekan, hatta yer yer kent meydanı olmuşlardır. 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı'nın açık alan, ağaç ve su ögelerine dair kent kültürünü anlattığı çalışmasında Cerasi (1985) ağaçları kent meydanlarının belirleyicisi - kurucusu (pivot) olarak tanımlamaktadır (Cerasi, 1985, 43). Bu ağaçların kent kültüründeki rolünü, kentselliği, doğayı ve insan eliyle yapılmış olanı birleştirmesi olarak tanımlamıştır.

1.3 Günümüzde Ağaçlar ve Mekanları

Başta selvi, söğüt, çam, dut ve çınar ağaçları başta olmak üzere bugün Anadolu'da sembolik değerleri birincil neden olmasa dahi hala oldukça değerli görülmektedir. Ev ağacı denilen dut ve nar ağacı gibi ağaçlar bereket ve süreklilik getirsin temennisiyle yeni evlerin önüne dikilmektedir. Herdem yeşil ağaçlar da genellikle uzun ömür temennisiyle yeni doğanların veya ölenlerin adına dikilmek için sıklıkla tercih edilmektedir. Anadolu'da oldukça sık görülen diğer bir ritüel ise kimi tekil ağaçlara renkli bez bağlayarak dilek tutulması ve zamanla bu tür ağaçların dilek ağacı olarak anılmasıdır. Kentsel dokuya etkisi görülen diğer yaygın bir ağaç ve mekan ilişkisi ise başta camiler olmak üzere, mescit ve çeşme başları gibi 'kutsal' yerlerdir.

Resim 5. *Dut Ağacı ve Ev*
(*Kişisel Belgelem, 2012*)

Resim 6. *Çam Ağacı*
(*Günay, 2006*)

Resim 7. *Ceviz Ağacı ve Ev*
(*Kişisel Belgelem*)

Ancak evlerin önüne dikilen ağaçlar bu tartışma bağlamında en önemli örneklerdir. Ev ağaçları da denilen bu ağaçlar, her ev sahibinin kendi inisiyatifiyle dikilir ancak zaman içinde bu tekillik bir kentsel düzen içerisinde süreklilik teşkil edebilir. Le Corbusier İstanbul'a yaptığı bir gezi sırasında bu etkiyi fark ederek "*Türkler ev yapmadan önce ağaç diker, Fransızlar ise ev yapmak için ağaç keser.*" demiştir (Ergun 2004, 299). Her ne kadar kendiliğinden, birbirinden bağımsız ve noktasal bir süreç gibi görünseler de bu yeşil birimler tarihsel süreçte farklı bir katman yaratarak, fiziksel doku içerisinde özgün ve anlamlı bir mekansal değer oluşturlar.

2. Mekan Üreten Kentsel Ağaçlar: Morfolojik Analize Doğru

"Şehirdeki ağaçlar mekanı yeniden tanımlar."

(*Nadel et al., 1977, 20*)

Ağaçlar yalnız bir peyzaj ögesi olmalarının ötesinde, özellikle kentsel alanlarda insanlar ve mekanlar için çok daha derin önem arz ederler. Kentliler açısından, geçmişle bağ kurma, mekana aidiyeti hissetme ya da ruhani atıflarda bulunma gibi daha kültürel ve psikolojik boyutlarda açıklanabilecek bu 'derinlik', fiziksel mekana geldiğinde ise bu boyut ağaçların mekan yaratıcı/doğurucu/üretici gücüdür.

Bugüne kadar kentsel doku üzerindeki etkisi çalışılmamış olan kentsel ağaçlar ve onların mekanları konusu, kentsel morfoloji çalışmalarına, üç temel odak olan sokak, parsel ve yapı örüntülerine ek olarak yeni bir analiz aracı olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın savı, kentsel ağaçların fiziksel dokunun gelişimi ve değişimi üzerinde farklı ölçek ve derecelerde etkili olmasıdır. Bu analiz yöntemine altık sunabilmek için kentsel ağaçlar ve mekanlarının fiziksel doku üzerindeki etkisi öncül üç temel nitelik ile belirlenebilir:

- Konum
- Sayı
- Kentsel İşlev/Rol

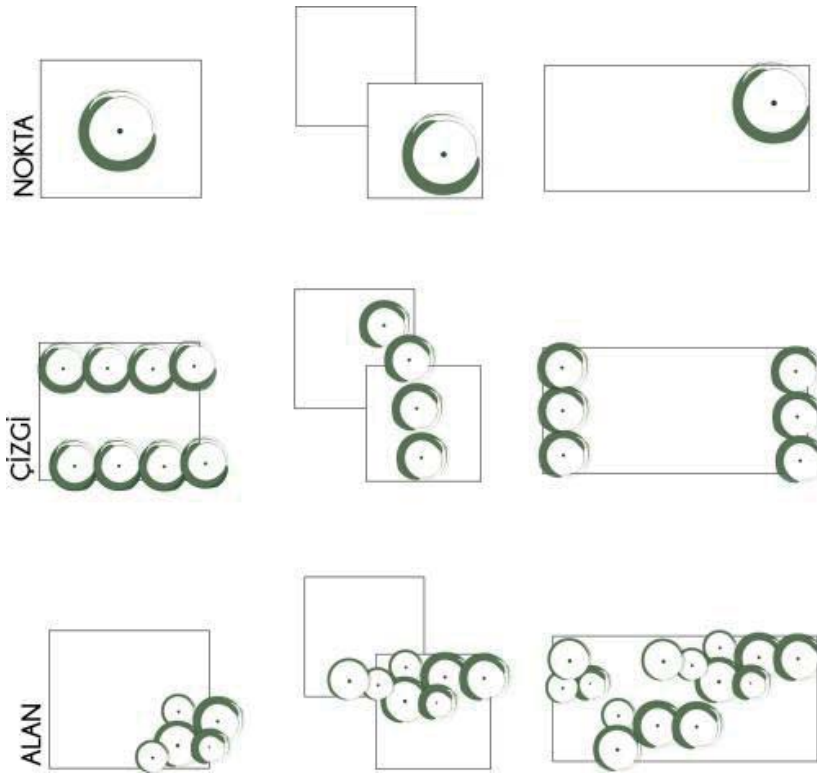
Ağaçların kentteki konumları, sayıları ve çevrelerine ne gibi bir işlev sundukları asıl olarak ağaçların kentsellik derecesini ölçmeye olanak sağlar. Her ne kadar Anadolu'nun yol manzaralarının vazgeçilmezi tarlaların ortasına dikilmiş olan ağaçların engin boşluklarda dahi mekan yarattıkları açık olsa da bu çalışma içerisinde kentsel fiziksel doku ve ağaç mekanlarının ilişkisini ayırt edebilmek adına bu sınıflandırma önemsenmiştir. Mekan yaratan kentsel ağaçların niteliklerine dair örneklendirmeler aşağıdaki gibi sunulabilir:

- Konum (bina önü, sokak boyu, kentsel dokunun merkezi, omurga başı-sonu)
- Sayı (tekil, küçük grup, büyük grup)
- Kentsel İşlev/Rol (toplama, buluşma, işaret ögesi, yönlendirme)

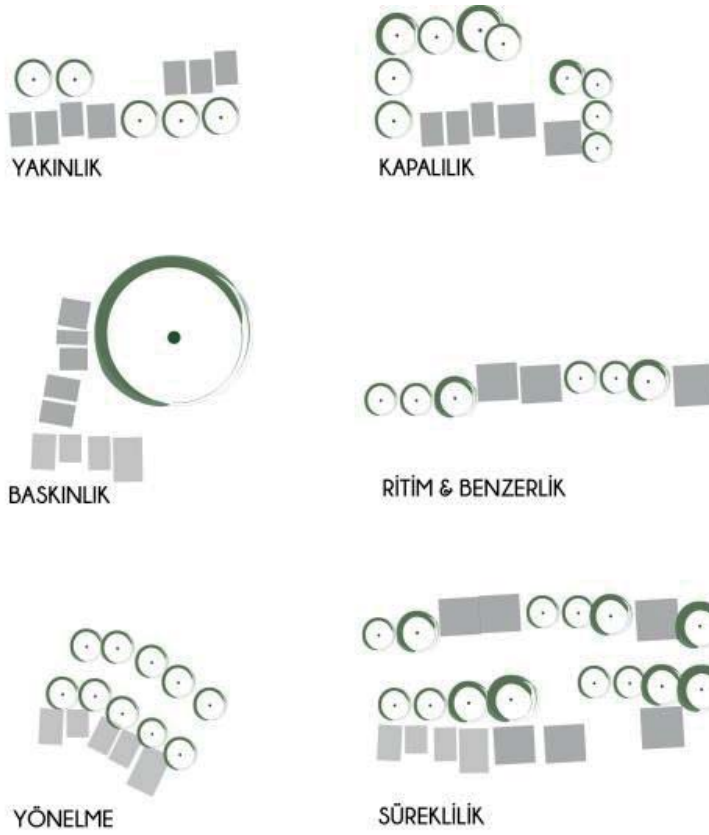
Kentsel ağaçların mekan yaratma kapasitelerini inceleyebilmek adına konum, sayı ve işlev niteliklerinin tümü birlikte ele alınmalıdır. Diğer bir deyişle bir sokaktaki (*konum*) sıra ağaçlar (*küçük grup*) yönlendirme (*kentsel rol*) sağladığında, bu ağaç mekanının sokak veya yakın çevresindeki kentsel fiziksel dokunun biçimlenmesindeki yeri tartışılabilir (Resim 8).

Nitelik sınıflarının sunduğu çeşitliliği kentsel alanda daha tanımlı kılmak adına, mekan yaratan ağaçlar nokta, çizgi ve alan olarak incelenebilir.

- Nokta (*tekil ağaç*: işaret ögesi ağaçlar, küçük ağaç mekanları, çınaraltı meydanları)
- Çizgi (*sıra ağaç*: sokak ağaçları, kent girişleri, nehir kenarları, yürüyüş yolları -allee)
- Alan (*grup ağaçlar*: küçük ağaç grupları, kentsel park ve meydanlar, kent ormanları)

Resim 8. Mekanda Ağaç(lar) (Kaynak: Kişisel Çizim, 2015)

Resim 9. Gestalt İlkeleri ve Kentsel Mekanda Ağaçlar (Kaynak: Kişisel Çizim, 2015)

Noktasal, çizgisel ya da alansal ağaçlar kentsel doku içinde, kentsel doku ile birlikte ya da kendi başlarına bir çok tasarım ilkesini de gerçekleştirebilirler. Örneğin bilinçli yerleştirilmiş bir ağaç grubu kendi başına ya da ilişki içinde olduğu kentsel doku parçasıyla, kentsel alanda yeni bir hacim yaratarak kapalılık sağlayabilir (Resim 9).

Çalışmanın devamında kentsel alanda mekan yaratan noktasal ağaç örneklerinden olan Çınaraltı Meydanlarına odaklanılacaktır. Kentsel dokunun oluşumuna ya da gelişimine katkı sağladığı düşünülen örnek ağaçlar ve yakın çevreleri Kaynaklar (İzmir), Inkaya (Bursa), Yalvaç (Isparta) Çınaraltı meydanları üzerinden kentsel yapı (strüktür) ve örüntü alt başlıklarında yapmaktadır. Analiz sonucu ortaya konulan tipolojik farklılaşma, nirengi niteliğindeki ağaçların farklı kentsel yapı ve doku oluşumundaki farklı nitelikli doğurucu etkisini ortaya koymaktadır.

3. Tekil Ağaç Mekanı: Çınaraltı Meydanları

Kentsel dokuda varlıklarıyla dikkat çeken, genellikle yaşı yüzyılları aşan, içinde buldukları yerleşim yerlerinde kamusal alan yaratan, tarihi ağaçların yakın çevresi çınaraltı meydanı olarak tanımlanabilir. İlk aşamada her ne kadar doğal güzellikleri ile estetik bir değer yaratsalar da, bu tür ağaçlar ve çevreleri çoğu yerleşim yerinde farklı ölçeklerde bir araya gelme, toplanma ve vakit geçirme mekanları olarak işlev görürler. Diğer bir deyişle, peyzaj değerinin ötesinde fiziksel çevreye katkısı bulunur. Yaş, ölçek ve boyutları itibarıyla oldukça etkili olan bu ağaçlar,

özellikle taşıdıkları tarihsel değerle yakın çevrelerindeki kentsel dokudan başlayarak yapılı çevrenin oluşumunu da etkilerler. Çalışma, ağacın varlığıyla güçlenen kamusal mekanlara ve bu mekanların fiziksel doku üretme kapasitesine odaklanmaktadır. Bu kapasite, mekan yaratan ve üreten kentsel ağaçların tipo-morfolojik özelliklerin değerlendirilmesi ile incelenmektedir.

3.1. İnkaya Çınaraltı Meydanı - Bursa

İnkaya Çınarı ve meydanı, Bursa-İnkaya Köyü'nde bulunan, 35 metre yüksekliğinde ve üç metre gövde yarı çapına sahiptir ve 600 yaşındadır. Ağacın büyüleyici dallarının altında 85 adet ailenin geçimini sağladığı çeşitli restoran ve çay bahçesi bulunmaktadır. Çınarı ve meydanını farklı kılan ise yakınındaki İnkaya Köyü yerleşiminin kurulma tarihinin 19. Yüzyılın sonları olarak kayıt edilmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle, köy kurulduğunda çınar ağacı yüzyıllardır bugünkü yerinde durmaktadır. Köyün fiziksel dokusunun gelişimi ve bugün üst-biçiminin aldığı son halin çınar ağacının varlığı ile olan ilişkisi bu sebeple araştırmaya değerdir.

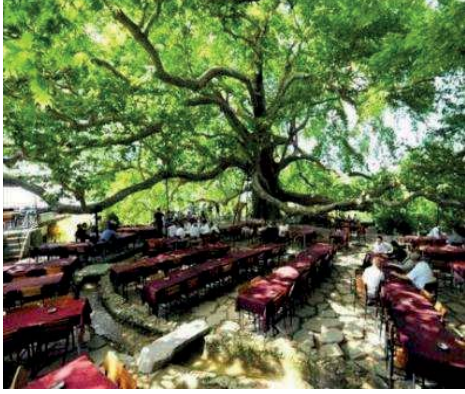
Resim 10. İnkaya Köyü Uydu Görüntüsü
(Kaynak: Google Earth, Ekim-2012)

Resim 11. İnkaya Köyü – Şekil, Zemin Haritası
(Kaynak: Kişisel Çizim , 2012)

Bu tarihsel ilişkinin fiziksel doku üzerindeki yansıması, çınaraltı meydanının yakın çevresi ve köyün tümü ile kurduğu mekansal ilişki en iyi şekil-zemin haritası üzerinden analiz edilebilmektedir. Köy, bugünkü makroformunda önemli bir bileşen olan omurgasının yönelimini ağacın varlığıyla kazanmış görünmektedir. Köyün girişinden aralıksız olarak devam eden bu omurga doğudan bu çınaraltı meydanına çıkmaktadır. Kısacası, köy yerleşiminin tarihine dair olan bilgi ve omurganın varlığı, anıt ağacın kentsel dokunun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

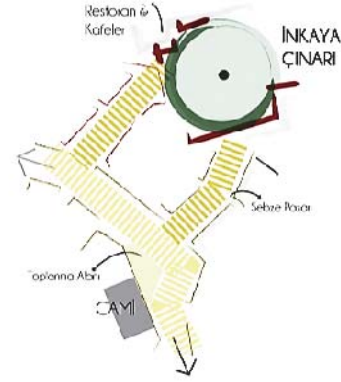

Resim 12. İnkaya Çınaraltı Meydanı

(Kaynak:

http://wowturkey.com/t.php?p=/tr244/MesutCa_0295_inkaya.jpg)

Resim 13. İnkaya Çınaraltı Meydanı Mekansal İlişkiler

(Kaynak: Kişisel Çizim, 2015)

Çınaraltı meydanı, fiziksel doku için adeta bir doğurucu ve sonrasında mıknaatıs görevi görmüş ve doku içerisinde **odak** yaratma, **yönelmeyi** sağlama, **başlangıç-bitiş** mekanı işaretleme gibi roller üstlenmiştir. Bunun yanı sıra yerleşimdeki arazi kullanımı ve diğer önemli kamusal alan örüntüleri de çınaraltı meydanı ile yakın ilişki içerisinde. Meydana yönelen, yerleşimin ana omurgası, çınarın mekanına yaklaştığı alanda cami ve sebze pazarı gibi yeni kamusal alan ve yeni açık alan kullanımları odağı yaratmaktadır.

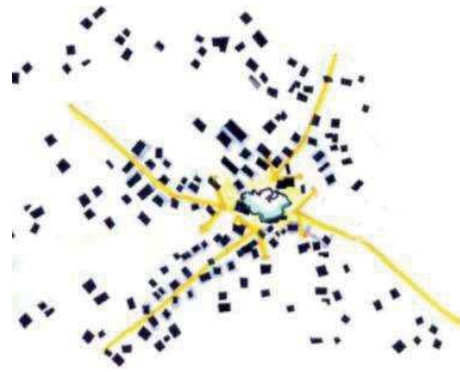
3.2 Kunduracı (Kaynaklar) Çınaraltı Meydanı – İzmir

Kunduracı Çınarı İzmir'in Buca ilçesi Kaynaklar Köyü'nde, Anadolu'nun Malazgirt Savaşı sonrasında dikildiği rivayet edilen ve yaklaşık 1000 yaşında olduğuna inanılan anıtsal bir ağaçtır. Bu rivayete göre savaştan sonra Anadolu'ya dağılan erenlerden biri tarafından dikilmiştir. Kaynaklar köyünün makroformu oldukça etkileyici bir biçimde bu ulu çınarı merkez olarak gelişmiş görünmektedir.

Resim 14. Kaynaklar Uydu Görüntüsü

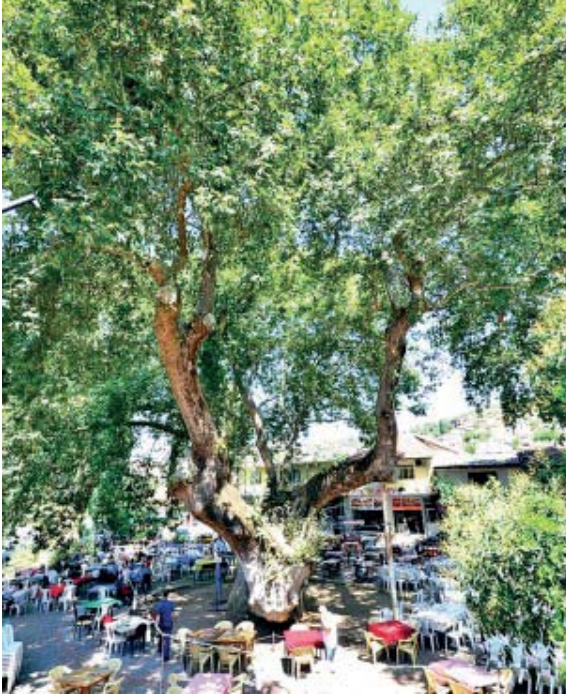
(Kaynak: Google Earth, 2012)

Resim 14. İnkaya Şekil – Zemin Haritası

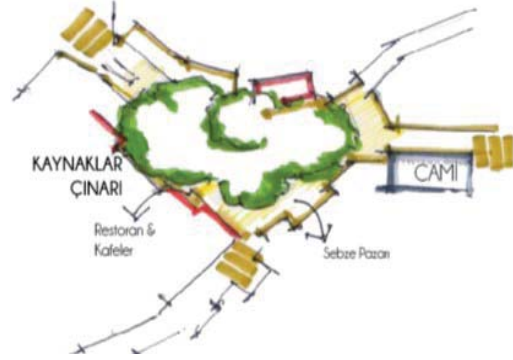
(Kaynak: Kişisel Çizim, 2012)

Yaşı konusundaki bilginin doğruluğu net olmasa da, yine İnkaya örneğinde görüldüğü gibi köy yerleşiminin Kaynaklar'da da çınarın dikilmesinden sonra gerçekleştiği düşünülebilir. Tarihsel olarak bakıldığında, çınar ve mekanı, fiziksel dokunun gelişiminde tam anlamıyla bir doğurucu rolü üstlenmiştir. Çınaraltı meydanının yarattığı bu **merkezilik**, köy yerleşiminin ana giriş yollarını da kendisinde toplamaktadır (Resim 14). Çınaraltı meydanı, hem morfolojik hem de çevresinde konumlanan aktiviteler anlamında köyün kalbi, ana merkezi konumundadır.

Resim 15. Kandıracı Çınaraltı Meydanı

(Kaynak: <http://www.yurtgazetesi.com.tr/yasam/1000-yillik-cinara-genclik-asisi-h58061.html>)

Resim 16. Kandıracı Çınaraltı Meydanı Mekansal İlişkiler

(Kaynak: Kişisel Çizim, 2012)

Meydanın etrafındaki diğer kamusal alan ve kullanımlar da, çınaraltının mekânsal varlığının etkisini kanıtlamaktadır. Meydan, belediye binası, çeşitli restoran ve çay bahçeleri ile çevrilidir ve ayrıca küçük ölçekli kentsel tasarım müdahalelerinin de yapılmıştır. Kentsel dokunun gelişiminde **bütünleştirici**, **odak** yaratıcı, **toplayı-dağıtıcı** ve **yönlendirici** bir morfolojik tip oluşturan çınaraltı meydanı bir kentsel yerleşime hayat getiren özgün bir değerdir.

3.3. Gölyazı (Ağlayan) Çınaraltı Meydanı – Bursa

Ağlayan Çınar Bursa'da Ulubat Gölü içerisindeki bir yarımada olan Gölyazı yerleşiminin girişinde yer alan ve 800 yaşında olduğu tahmin edilen bir ağaçtır. Bu çınaraltı meydanı, kent girişinde yer alması ve kentsel dokunun suyla ilişkisi açısından kamusal alan niteliği ve doğal-estetik değeriyle dikkate değer bir örnek alandır.

Resim 17. Gölyazı Uydu Görüntüsü

(Kaynak: Google Earth, 2012)

Resim 18. Gölyazı Girişi ve ağlayan Çınar

(Kaynak: <http://www.timeinbursa.com/Bursa-golyazi.html>)

Resim 19. Gölyazı Şekil – Zemin Haritası

(Kaynak: Kişisel Çizim, 2012)

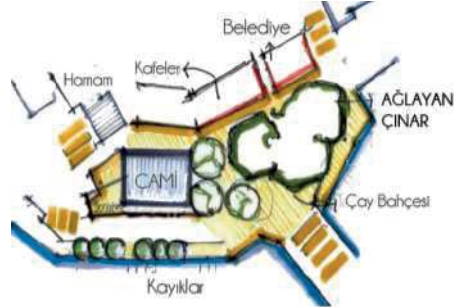
Çınaraltı meydanı kent girişi ve ana toplanma alanı, kent meydanı işlevi görmektedir. Kentsel dokunun gelişimindeki etkisi Kaynaklar ve İnkaya örneklerinde olduğu gibi belirgin bir omurga oluşumunu sağlamış görünmese de, sokak örüntüsü ve buna paralel olarak parsel ve yapıların yönelimi bu çınar ağacı ve oluşturduğu mekandan tarihsel süreçte referansla gerçekleşmiş görünmektedir.

Resim 20. Ağlayan Çınar

(Kaynak:

<http://www.kendingez.com/PageDetail.aspx?PageID=44291>

Resim 21. Ağlayan Çınar ve Çınaraltı Meydanı Mekansal İlişkiler

(Kaynak: Kişisel Çizim, 2012)

Kentsel bir odak olan meydan ve yakın çevresi, toplanma, kent girişi, vakit geçirme mekanı olarak işlev görmesinin yanı sıra diğer kamusal alan ve kullanımlarla da desteklenmektedir. Yakındaki caminin, göl manzarası ve kayıkların desteklediği bu çınaraltı meydanı kentsel doku içerisinde bir **başlangıç noktası** ve **karşılıklı bir odak** görevindedir.

3.4. Yalvaç Çınaraltı Meydanı – Isparta

Isparta'nın Yalvaç ilçesinde bulunan 800 yaşındaki, 1992 yılında anıt ağaç olarak tescillenmiş çınar ağacı ve meydanı, kentsel doku üreten benzer örnekleri arasından belki de en büyük ölçekli olanıdır. Yalvaç Çınaraltı Meydanı, çınarın dikildiği rivayet edilen 1176 Miryokefalon savaşından bugüne yerleşimin kalbi olmuştur. II. Kılıçarslan'ın kardeşi Emir Ahmet tarafından haçlı istilasından sonra dikildiği söylenen çınar ağacının hemen yakın çevresindeki Selçuklu

hamamı ve Devlethan Camii bu dönemde kentsel merkez yaratma çabası olarak değerlendirilebilir.

Resim 22. Yalvaç Uydu Görüntüsü
(Kaynak: Google Earth, 2012)

Resim 23. Yalvaç Çınaraltı Meydanı ve Yakın Çevresi Uydu Görüntüsü
(Kaynak: Google Earth, 2012)

800 yıllık tarihinin sonunda bugün yaklaşık 20.000 nüfusu barındıran Yalvaç ilçe merkezinin kentsel dokusunun aldığı son haldeki etkisi oldukça güçlüdür. Çınar ağacının merkeziliğinden referans alarak gelişip, yayılmış olan kentsel dokunun ürettiği makroformun dairesel yapısında ağacın geometrik merkezdeki konumu dikkat çekicidir.

Meydan her ne kadar işlev olarak kahvehaneler ile çevrilmiş olsa da gerek yakın geçmişinde gerekse de bu kahvelerin çevresinde farklı kullanımlar da gözlemlenebilmektedir. Selçuklu dönemine ait olan Devlethan Camii, Emri Ahmet yatırını gibi dinsel yapılar, haftalık sebze-meyve pazarı, diğer kent meydanları gibi arazi kullanımları bu duruma örnektir. Meydana çıkan ve zanaatkarların bulunduğu Osmanlı döneminden kalma arastalar ve meydana çıkan yolların isimleri (Yeşil Çınar Bulvarı, Çınar Sokağı, Uluyol Sokağı) dahi çınarın kentin fiziksel, kültürel, sosyal anlamdaki güçlü etkilerini ve bunların tarihsel sürekliliğini gözler önüne serer.

Resim 24. Yalvaç Çınaraltı Meydanı - 1924

(Kaynak: Yalvaç Belediyesi Arşivi)

Resim 25. Yalvaç Çınaraltı Meydanı - 1946

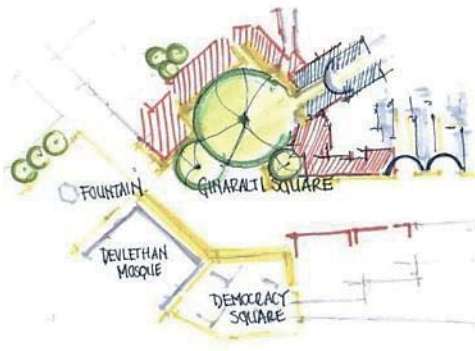
(Kaynak: Yalvaç Belediyesi Arşivi)

Resim 26. Yalvaç Çınaraltı Meydanı - 2012

(Kaynak: Yalvaç Belediyesi Arşivi)

Yalvaç Çınarı ve meydanı, kentin fiziksel gelişimi için yadsınamaz bir önem arz etmektedir. Herhangi bir plan görünümü, şekil-zemin haritaları ya da alanı gösteren fotoğraflar ağacın ve meydanının çarpıcılığını anlatmakta etkisiz kalır. Bu estetik veya “ulu” görünümü Yalvaç’ın fiziksel dokusunun gelişiminde ağacın doğurucu rolüyle bütünleşmiştir. Kentin makroformu uydu fotoğraflarıyla dahi incelendiğinde ağacın "ben buradayım" diyen konumu ve varlığı göze çarpmaktadır.

Resim 27. Çınaraltı Meydanı ve Yakın Çevresi Kamusal Alan ve Kullanımlar
(Kaynak: Kişisel Çizim, 2012)

Resim 28. Çınaraltı Meydanı: Detay
(Kaynak: Kişisel Çizim, 2012)

Yalvaç Çınaraltı Meydanı ölçeksel olarak sunulan diğer örnek alanlardan daha büyük ve dolayısıyla daha karmaşıktır. Meydanın karşısındaki cami ve ‘Demokrasi Meydanı’, ana yol üzerindeki ‘Yalvaç’ı anlatan meydan ile birlikte bir kamusal açık alanlar sistemine ve belediye, müze gibi kamu kullanımlarına referans noktası sağlamıştır (Resim 27). Kentin kalbi çınarları meydanı çevresinde oluşmuştur. Çınar, kentin fiziksel dokusunu üreten temel birimdir. Diğer bir deyişle, ağaç ve meydanı Yalvaç’ın tarihsel gelişimi sürecinde ve günümüzde bir **odak noktası**, **merkezi kamusal alan**, **doğal işaret ögesi**, **omurga elemanı** gibi bir çok anlamda tartışılabilir. Çınaraltı Meydanı kentsel doku için bir **doğum ve düşüm noktasıdır**.

4. Sonuç Yerine

Kentsel dokunun oluşumu, gelişimi ve dönüşümünde analiz edilen sokak, parsel ve yapı morfolojik elemanları yanında yeni bir analiz birimi olarak mekan üreten kentsel ağaçlar sunulmuştur. Ağaçların kentlerde sağladıkları güçlü estetik, doğal ve psikolojik katkıların yanında, fiziksel doku gelişiminde oynadıkları rol çınaraltı meydanları örneğinde incelenmiştir.

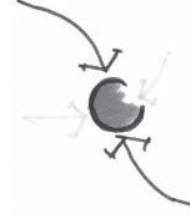
Bu tür ağaçlar çevrelerindeki fiziksel dokunun oluşumu ve gelişiminde oldukça başat birimler olmuş ve sonuç olarak birbirinden farklı mekansal değerler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentsel omurgaların yönelimi, makroform gelişimi, kamusal açık alan ve kullanımların yer seçimi gibi niteliklerin yanında örnek çınaraltı meydanları her hangi bir tasarım müdahalesi olmadan süreklilik, kapalılık, odaklılık, merkezilik, başlangıç-son, giriş, işaret ögesi gibi bir çok farklı tasarım değeri üretmişlerdir.

İNKAYA
ÇINARALTI
MEYDANI

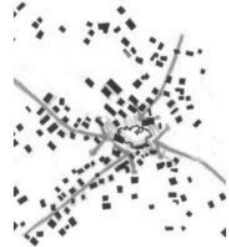
KAYNAKLAR
ÇINARALTI MEYDANI

GÖLYAZI ÇINARLARI
MEYDANI

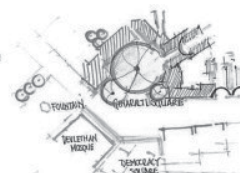
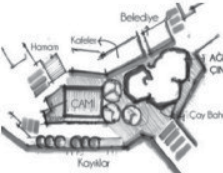
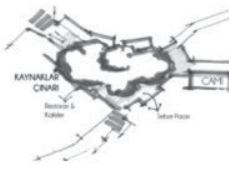
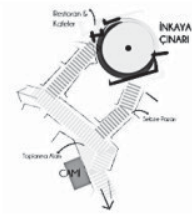
YALVAÇ
ÇINARALTI
MEYDANI

Kentsel Omurga (Yönelim, Süreklilik)

Genel Kentsel Doku – Makraform (mekan üretme/doğuma/yaratma)

Kamusal Alan (kent meydanı, kalp, kentsel odak)

Bilinçli tasarım yaklaşımlarıyla üretilmiş olmalarından bağımsız olarak, verilen dört çınaraltı meydanı örneği de gerek yerel halk gerekse ziyaretçiler için oldukça canlı ve tanımlı kamusal açık alan görevi görmektedirler. Bu çınar ağaçları içinde buldukları mekanın tarihini, efsanelerini, hikayelerini, kısaca kültürlerinin birer temsilcisi olmalarının yanında yaşayanlar için birer toplayıcı, fiziksel doku içinse birer doğum-düğüm noktası yaratırlar.

Örnek alanlardaki, ana yolların yönelimi, meydanların kentsel doku içindeki konumları bu tür ağaç mekanlarının gücünün altını çizmektedir. İnkaya Köyü'nde ana omurga doğrudan bu ağaca çıkmakta, Kaynaklar çınaraltı meydanı kentsel dokunun tam merkezinde yer almakta ve Gölyazı'daki Ağlayan Çınar ise kent girişini oluşturmaktadır. Yalvaç örneği ise ağacın kırsal yerleşimlerin ötesinde, kentselliği daha güçlü olan bir yerleşim yerinde dahi tekil bir ağacın fiziksel doku üzerindeki sayısız ve değerli etkisini göstermektedir. Bu örnekler kaçınılmaz olarak "Şehir belki de bir ağaçtan doğmuştur" dedirtmektedir.

KAYNAKLAR

- Arnold, H. (1993) *Trees in Urban Design*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Cerasi, M. M. (1985) *Open Space, Water and Trees in Ottoman Urban Culture in the XVIIIth – XIXth Centuries*, *Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre* 2, 36-50.
- Cihanger, D. (2013) *Trees in the Urban Context: A Study on the Relationship Between Meaning and Design*, unpublished MSc thesis, METU: Ankara
- Dwyer, J.F., Mcpherson, E.G., Schroeder, H.W., Rowntree, R.A. (1992) *Assessing the Benefits and Costs of the Urban Forest*, *Journal of Arboriculture* 18(5): September 1992 227-234.
- Dwyer, J.F., Schroeder H.W., Gobster, P.H. (1993) *The significance of Urban Trees and Forests: Toward a Deeper Understanding of Values*, *Journal of Architecture* 17 (10), 276-284.
- Ergun, P. (2004) *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ergun, P. (2010) *Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü*, *Evil Spirits and Forests in Turkish Culture*, *Milli Foklor*, Yıl:22 Sayı:87, 113-121.
- Nadel, I.B. and Oberlander, C. H. (1977) *Trees in the City*, Pergaon Press, New York

---

ⁱ Musa Çınarı

http://www.samandag.gov.tr/ortak_icerik/samandag/markalar%C4%B1m%C4%B1z/musagaci.pdf